

પાશોર પૂણ્યમિંથી

પાદશાહી.

Reg. No. 324

લેખક:

ગોકળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુર.

ચુદ્રક અને પ્રકાશક:

શ્રીમદ્વાલ ઇશ્વરલાલ મહેતા.

નહેલ ચુદ્રલાલય, રાયપુર, અમદાવાદ.

કિંમત એક આનો.

શું તમે તાવ ઉતારવામાં નિબંધ

નીવડયા છો ?

ને એમજ હોય તો

નેરોલ

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્કની

ફક્ત એક શીશી ચાપરવા

ખાસ લલામણુ છે.

ધી નેરોલ એજન્સી,

કલકત્તા અને અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૧૮૦ વર્ગીક

પુસ્તકતું નામ પાશરે પુણિમાંદ પાશરે

વિષય ૬ : ૩

ગરબી વિધાપીઠ
અમદાવાદ

પાસેથી પાદશાહી !

“ દયાળુ બહેન ! દયા લાવી કંઈ વધુ આપો અને આ બચ્ચાઓને ભરારો. ભગવાન તહમારે ભણું કરશે. ” આજીજી કરતી બીખારણે કુલકુંવરને વિનવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ કેમ ! તહને એક, બે, ત્રણ, ચાર અને છેલ્લે પાંચ રૂપિયા આપ્યા એ પછી જોજા પડ્યા ? લોભને કંઈ થોભ ખરો કે ? ” બીખારણની તૃષ્ણા વધતી જતી જોઈ કુલકુંવરે ઠપકાભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી.

“ શું કહી બહેન ! આ પાપી પેટ બધું કરાવે છે. છેલ્લા આઠ દિવસમાં છોકરાઓને એક ટંક પછી ખાવાનું મળ્યું નથી. ગરીબી... હાથ... ગરીબી... વીતી હોય તે જાણે...” દયામણે સ્વર બોલતી બીખારણે બંને હાથે પોતાનું માથું ઢૂંટ્યું.

“ માથું શાને ઢૂંટે છે ? તહને પાંચ રૂપિયાએ જોજા પડ્યા ? - તું ધારે તો પાસેર રૂની પુણી લાવી બધાનું પેટ ભરી શકે, પછી માગી ખાનારને કામ કરવું ક્યાંથી ગમે ? ”

“ પાસેર રૂની પુણીમાં મ્હારું શું વળે બા ? તહમને પૈસાવાળાઓને અમારા દુઃખની શી ખબર પડે. ” રડતાં છોકરાઓને છાનાં રાખતી બીખારણે ખુદાસો કર્યો.

“ પાસેર રૂની પુણીમાં શું વળે ? અરે પાસેર પુણીમાંથી તો પાદશાહી ખરી થાય. રહમજી કે ? ” કુલકુંવરે મ્હોટે અવાજે બીખારણને રહમજીવી.

● ‘યુગધર્મ’ ના તંત્રી બાઈબી ઇન્ડુલાલ ચાક્ષિક સાથે અમરેલીથી નેહપુર જતાં રસ્તામાં શ્રી. રામલાલ નારાયણાઈ પાસેથી સાંભળેલ એક લોકકથાને આધારે.
ગો. ફા. રા.

રહામે ચોપડીઓ વેચનારની દુકાનપર બેઠેલા એક નવયુવાનના ' પાશેર પુણીમાંથી તો પાદશાહી ખડી થાય ' એ સ્પષ્ટે સાંભળતાં કાન ચમક્યા. તેણે ખ્યાન દબને બીખારણ અને પૂલકુંવર વચ્ચે ચપેલી વાતચીત સાંભળી હતી.

સુવર્ણપુરીમાં આજે ફૂલડોલનો ઉત્સવ ઉજવાય રહ્યો છે. વેણું નદીને કાંઠે આંદનીમાં દર સાલની માફક એક મોટા મેળા બરાબો છે. આસપાસનાં ન્હાનાં ન્હાનાં ગામડાંઓના ગ્રામ્યજનો આ ફૂલડોલનો મેળા જોવા મોટી સંખ્યામાં ઉતરી પડ્યાં છે. નદીને કાંઠે ચમકતી આંદનીમાં મેળાની બજારે ઝગઝગી રહી છે. વિવિધ જાતનાં વાસણો, તરેહતરેહવાર દેશી કારીગરીની ચીજો, બાળકોને રમવાનાં રંગબેરંગી દેશી ખેલવજી તથા સુવર્ણપુરીની આસપાસમાં બનતી હાથકંતામણુ અને હાથવણાટની કસુંબલ રંગની બાતીગર ચુંદડીઓ આ મેળાને આસ આકર્ષક બનાવતી હતી. આબની અગાસીએ ચંદ્રમા ચડ્યો તે સાથે ઠામઠામ કણુપ્રિય દુહાના લલકાર અને રાસમંડળમાં નૃલ કરતી નવયોવનપૂર બરતીમાં ઉછળતી સુન્દરીઓના પગના કમકારથી વાતાવરણ રસભર હેલે ચડ્યું હતું. આ મેળામાં સુવર્ણપુરના નગરશેઠની પુત્રી પૂલકુંવર પણ પોતાની સમોવડી સખીઓ સાથે આવી હતી. શુવાનીના ચીરાગથી ચમકતી તે સર્વનું ખ્યાન ખેંચતી હતી. મેળામાં ધણાય રસિયાઓની રસભરી આંખો વસન્તોત્સવની ફૂલરાણી સરીખી પૂલકુંવરને જોઈ જોઈ ફરી જોવા ઉત્સુકતામાં નાચતી હતી.

સુવર્ણપુરીના દિવાનનો પુત્ર સુધાકર નદીને કાંઠે આત્રવૃક્ષને ઓથે મંડાપલી પુસ્તકોની દુકાનપર બેસી પોતાના મિત્ર સાથે જુનાં પુસ્તકોનાં પાનાં ફેરવતો હતો. આ વખતે પૂલકુંવર પોતાની સખીઓ સાથે આ દુકાન પાસેથી નીકળી. ન્હાનાં ન્હાનાં ચાર નાગાં છોકરાઓ સાથે ફાટ્યાંતૂટ્યાં વસ્ત્રમાં શરીરની આબરૂ માંડમાંડ ઢાંકતી એક બીખારણે પૂલકુંવર પાસે મદદ માટે હાથ લંબાવ્યો. દયાળી દેવી સરીખી પૂલકુંવરે બીખારણના હાથમાં એક રૂપિયો મૂક્યો. બીખારણને આથી સંતોષ ન

મથો જોઇ બીજો રૂપિયો આપ્યો. આવી રીતે પાંચ રૂપિયા પુલકુંવરે બીખારણને આપ્યા. પણ બીખારણની તૃષ્ણા વધતી જ મધ, તેથી શરૂઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે પાશૈર પુણી લઈ કાંતવા માટે પુલકુંવરે તેને સલાહ આપી. સુધાકરે આ વાતથીત ધ્યાન દઈને સંભળી. બીખારણને શીખામણ આપનાર આ કુમારિકા કોણ છે તેની તપાસ પેલા દુકાનદાર પાસે કરી. પાશૈર પુણીમાંથી પાદશાહી, એ પુલકુંવરના શબ્દો સુધાકરને ખૂંચ્યા. કુલકુંવરે પણ સુધાકરને પોતાની તરફ બારીકીથી નિરખતો નિહાળ્યો. સુધાકરને તો કુલકુંવરના શબ્દે શબ્દે શ્રીમંતામ તથા યુવાનીનું અભિમાન દેખાયું. ' પરણું તો એને જ પરણું, અને પાશૈર પુણીમાંથી પાદશાહી એ માત્ર એક દીવાની વ્યક્તિના શબ્દો જ છે એવું સાબીત કરી આપું ત્યારેજ મારું નામ સુધાકર ' એવો નિશ્ચય કરી તે પોતાને ઘેર ગયો અને પોતાનું સધળું બળ અજમાવી પુલકુંવરને પોતાની બાર્યા બનાવવા તેણે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. તેના પિતા દિવાન હોવાથી તથા તેની પોતાની ગામમાં સારી શાખ હોવાથી આખરે પુલકુંવર ને સુધાકર લગ્નગાંઠથી જોડાયાં.

૨

સૈદ્ધર્ષની દેવી પુલકુંવર સાસરે આવી. સુધાકરની માતાએ પોતાના મુત્રને આવી ગુણીયલ પત્ની મેળવવા માટે પરમ લાગ્યશાળી માન્યો. સુધાકરના મિત્રોએ આવી ગૃહલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા માટે તેને અનેક અભિનંદનથી નવાજ્યો. પુલકુંવરને પોતાની કરવા મથતા યુવાનેની આશા ભંગ થઈ અને સર્વેએ સુધાકરના જીવનને સાચું સુખી જીવન ગણ્યું. સુવર્ણપુરી પુલકુંવર ને સુધાકરની જીમતી જોડી જોઈ સંતોષ પામી. પણ સુધાકરના દિલમાં તો એકજ વાત રમી રહી હતી. જે જગ્યાથી 'પાશૈર પુણીમાંથી પાદશાહી' મેળવવા પુલકુંવરે તે રાત્રીએ મેળામાં બીખારણને શીખામણ આપી હતી તે દરમિયાન તેની આંખ આગળ રાતદિન તરવરતું હતું. તેને તો એકજ લગ્નની લાંબી હતી કે પુલકુંવરનું એ વાક્ય ઝાંટું ક્યારે પ્રાકું ? તે વારેવારે એકલો એકલો મનમાં

મનમાં હસ્યા જ કરતો હતો. ‘પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી’ એ વિચાર જ તેને બાલિશતા બંધો લાગતો હતો.

સુધાકર જેવો ગૃહદેવ પોતાને મળ્યો એ જોઈ પુલકુંવરના હૈયામાં હેતના હિલોળ ચડ્યા. પોતાના સદ્ભાગ્ય માટે તહેલો પરમ પિતા પ્રભુ-જીનો પાડ માન્યો. પણ જે હર્ષથી એ સરિતા સાગરને મળવા તત્પરી રહી હતી—ઉછળી રહી હતી તે હર્ષથી એ સાગર સરિતાને ઝીલી શક્યો નહિ. તહેલો તો થોડા દિવસમાં પુલકુંવરની વાત ખોટી પાડવા માટે તૈયારી કરી.

“ મ્હારું કહ્યું તું માનશે ? ”

“ તમને શંકા પડે છે ? હું તો હમેશાં એવી જ પ્રાર્થના કરું છું કે મારા રામની હું સીતા બનું ”, પુલકુંવરે હૃદયનો આદર્શ બતાવ્યો.

“ સીતા ! ” સુધાકર મસ્કરીમાં ખડખડાટ હસી પડ્યો.

પુલકુંવર સુધાકરના આ હાસ્યનો કંઈ અર્થ સમજી શકી નહિ. તેણે તો પતિના મુખ્યદ્રવ્ય પાન કરતાં પોતાનાં નયનોને ભાગ્ય-શાળી માન્યાં.

“ ત્યારે હું કહું તેમ તું જરૂર કરીશ. ? ” સુધાકરે ફરી ચલાવ્યું.

“ જરૂર—એક હળવવાર જરૂર. ”

“ જો પુલ ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે પોતાનું કમાયલું જ ખાવું. બાપકમાધથી જીવનાર પુત્રને હું હતભાગી માનું છું. ”

“ મથાર્થ છે. ” પુલકુંવરે સ્વામી સામે આશાભરો મીઠ માંડી.

“ ત્યારે આપણે આજને આજ સવારે વહેલાં ગૂપચૂપ ચાલી નીકળવું છે. બોલ તું તૈયાર છે ? ”

“ જ્યાં તમે ત્યાં હું. તમે સાથે હો, તો હું કુંગરની ટોચપર રહેવા પણ તૈયાર છું. ”

“ પણ આ વૈભવ ત્યાં નહિ મળે. આપણે પોતાને હાથે કમાઈ ખાવું પડશે. એટલે શરૂઆતમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આવશે તે તું સહી શકીશ ? ”

“ પતિની સાથે રહી ગમે તેવાં દુઃખોની રહામે થવા હું તૈયાર છું. ” પુલકુંવરે સુધાકરને પોતાની દ્રઢતાની ખાતરી આપી.

“ તું જો તૈયાર હોય તો આ તારા દાગીના બધા ઉતારી નાંખ.
આપણે પિતાજીના ધરની એક પાઇ પણ ન લઇ શકીએ. ”

“ હું તો એમ પણ ઇચ્છું છું કે મારા માવતરના ધરના દાગીના
પણ આપણે સાથે ન લઇએ તો વધારે સારું ગણાય. ” દાગીના ઉતાર-
તી ઉતારતી કુલકુંવરે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

“ હું પણ તને એજ કહેવાનો હતો. દાગીના ઉપરાંત જે કિંમતી
વસ્તો તેં પહેર્યા છે તે પણ તારે ઉતારવાં પડશે. ” કુલકુંવરના ચહેરા-
પર પોતાના શબ્દોની થતી અસર તપાસતો સુધાકર પાસેના ખંડમાં
ગયો અને જડાં પાણીકારાના વસ્ત્રો લઇ તે પાછો આવ્યો.

કુલકુંવરે બહુ હર્ષથી પોતાનાં મોંઘામુઘાં વસ્ત્રો ઉતારી આ જડાં
દેશી કપડાં પહેર્યાં. સૌંદર્યમાં સાદાઈ મળતાં કુલકુંવર આજે કંઈ જોર
તેજસ્વી દેખાઇ. પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી ખડી થાય એ એક મૂર્ખાઇભર્યો
ખ્યાલ છે એવી મુર્ખાઇમાં ઘેલા અનેલા સુધાકરને આ તેજસ્વિતા કંઈ પણ
અસર કરી શકી નહિ. તેને તો વહેલું પડે સવાર કે તુરત આ ધર છોડી કુલ-
કુંવરની કસોટી કરવી એજ વિચાર મગજમાં રમ્યાં કરતો હતો. શુદ્ધિવાદની
સૂઝી ગણતરીમાં ખેલતા સુધાકરને નયન ખોલી આ ગૃહમંદિરે વિરાજતી
વિશુદ્ધતાભર્યાં સૌન્દર્યદેવીનાં દર્શન ક્યાંથી આકર્ષી શકે ?

કુલકુંવર તો પોતાના પતિના સ્વાશ્રયી બનવાના આ કાર્યને
યશસ્વી બનાવવા ગમે તે દુઃખો ખમવા તૈયાર હતી. પતિની સાથે રહી
ખેડી જીવારનો શેટલો મળે તો પણ આ ગર્ભશ્રીમંત યુવતી તેને
પકવાઇ ગણી, પતિના દુઃખે દુઃખી ને સુખે સુખી બની પતિની આજ્ઞા
છેકાવવા તૈયાર હતી. જડાં પાણીકારાનો ધાધરો, ચોળી તથા ધંચિ
પહેડો મુલાયમ મખમલ કે સાદીનથી તેને આજે વિશેષ પ્રિય લાગ્યાં.

આ બધી વાતોમાં સુધાકર ખરચી જોગી સારી રકમ લેવાનું ચૂક્યો
નહિ. મળરકું થતાં આ દંપતિએ પોતાનું ગૃહ છોડ્યું.

લાંબી દરિયાઇ મુસાફરી ખેડી સુધાકર અને કુલકુંવર સર્વાસ્તને
સમયે મેળબંદરને કિનારે ઉતર્યાં. બંદરથી ગામ અરધો કોસ દૂર

હોવાથી, રસ્તામાં આવતાં એક શિવાલયમાં સુધાકરે રાત્રી ગુળરવા ઉતારો કર્યો.

પુલકુંવર ઉઠે તે પહેલાં સુધાકર બેઠો હોયો. પુલકુંવર જાગી ન જાય તેની કાળજી રાખી તેણે પુલકુંવરે પહેરેલ જાડા પછાડાને એક છેડે રૂની પાશર પુણી બાંધી દીધી. પુલકુંવર ઉઠતાં, ‘ગામમાં ધરની તપાસ કરી ત્હને તેજવા હમણાં પાછો આવું છું,’ એમ સમજાવી સુધાકર શહેર બાજી ગયો.

ખસ, સુધાકર ગયો તે ગયો જ. શહેરમાંથી તે પાછો ફર્યો જ નહિ. જેણે ટાઢ કે તડકો જોયાં નથી, જે માત્ર શ્રીમંતાધમાં ઉછરી છે એવી પુલકુંવરને અજાણ્યા પ્રદેશમાં તદ્દન એકલો મૂકી સુધાકર જવા બંદર જતા એક વહાણમાં ચડી બેઠો.

ગરીબ બિચારી કુલકુંવર! પતિની રાહ જોઇ તેની આંખડી થાકી. કલાક બે કલાક એમ વખત વીતતો ગયો તેમ તેમ કુલકુંવરની ચિંતા વધી. અજાણ્યા દેશમાં પોતાના પતિને કંઈ અનિષ્ટ થયું હશે એ ચિંતામાં તે ચિંતામાં આ સૌન્દર્યવેલડીનું નર આંખું થયું. તેનું મનોહર મુખકું કરમાયું. શિવાલયના બૂદ્ધે બપોર થતાં પુલકુંવરને જમવા માટે આગ્રહ કર્યો. પતિવિદોષી ભાગ્યાંને જમવાનું શી રીતે ગમે ? તેણે તો પૂજારીને પોતાના પતિની શોધ કરવા વિનંતિ કરી. આમ સાંજ સુધી તપાસ કરાવી, પણ સુધાકરનો પત્તો ન મળ્યો.

સાંજના મેઘબંદરનો જુદા નગરશેઠ અમરચંદ શંકરને દર્શને આવ્યો. પૂજારીએ પુલકુંવરની હકીકતથી તેને વારંવાર કહ્યો. અમરચંદે કુલકુંવરને ગામમાં આવવા સમજાવી અને ખાતરી આપી કે પોતે તેના પતિને જરૂર શોધાવી આપશે. નિરાધાર પુલકુંવર અમરચંદને પોતાનો ધર્મનો પિતા ગણી તેની સાથે ગામમાં આવી.

અમરચંદ શેઠને ત્યાં બઢળક લક્ષ્મી હતી. સંતાનમાં માત્ર મધુરી નામની એક ચૌદ વર્ષની કન્યા હતી. જુદા માતાપિતા આ કન્યાકાને જોઇ જીવતાં. પુલકુંવર આવતાં મધુરીની માતા મોતીમા બહુ પ્રસન્ન થયાં.

અમરચંદે ચારે તરફ માણસ મોકલી બહુ તપાસ કરાવી પણ સુધાકરની ભાજ લાગી નહિ. મોડી રાત સુધી આશામાં ને આશામાં રાહ જોતી પુલકુંવર હવે નિરાશ થઇ. તેની હિંમત હવે ખતમ થતી હોય તેમ દેખાયું. પોતાના પતિની ચિંતામાં તેની આંખોમાંથી અશ્રુ-ધારા ગ્રહી. અમરચંદે તથા મોતીમાએ બહુ હિંમત આપી પણ પતિપ્રેમી આ લલનાને પતિનું કંઈ અમંગળ થયું હશે એ શંકાએ બહુ ગભરાવી. મહાસુરકેલીએ સવારની જૂખી પુલકુંવરને મોતીમાએ સમજાવી જમાડી.

અમરચંદે પુલકુંવરને મધુરી સમ ગણી. રાત્રે સુતાં સુતાં પુલકુંવર પોતાનાં અશ્રુ પછેડાને છેડેથી લૂછતી હતી તેટલામાં પછેડાને છેડે બાંધેલી પેલી પાશોર રૂની પુણી આંખનાં અશ્રુગિંદુથી બીંજાઇ સહેજ કારે થઇ હતી. અચાનક તેના પર પુલકુંવરની આંખોએ દખાઇ. પછેડાને છેડે આ પોચું પોચું શું છે તે તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. પુલકુંવરે આ આંક છોડી તો તેમાં રૂની પુણી પોતાનાં આંસુઓથી બીંજાયેલી દેખાઇ.

આ શું ? પોતાના પછેડાને છેડે રૂની પુણી ક્યાંથી ? એક પગમાં ચતુર ચપળા આ બેદ સમજી ગઇ. વેણુનદીને કંઠિ બરાયલો દૂલડોલનો મેળો યાદ આવ્યો. બીજા આગતી બીખારણ સાંભરી. પાશોર પુણી-માંથી પાદશાહી ખડી થાય એવી પોતે બીખારણને આપેલ શિખા-મણુના સખ્દો તેના રમરણમાં તાજ થયા; બીખારણની સાથે થયેલી વાતચીત વખતે સુધાકર સામેની દુકાને બેઠો હતો એ પ્રસંગ નજર આગળ ખડો થયો. સુધાકરે લગ્ન માટે બહુ જ ઉતાવળ કરી હોતું ધરણ હવે તેને રહમજાયું. પોતાનો પતિ પોતાને સહેતુક પરીક્ષા માટે છોડી ગયો છે એનો બેદ સમજતાં પુલકુંવરને વાર લાગી નહિ. દિવસ આખો રડી રડી ચિંતામાં કાઢ્યો હતો પણ આખી રાત, હવે શું કરવું એના વિચારમાં કુલકુંવરે ગાળી.

૪

“બહેન ! આ ધર તહાઈ છે એમ માની બેસીકર અત્રે રહે. મેં દેશાવરના અમારા આડનીયાઓ ઉપર તહારા પતિની તપાસ કરવા

માટે પત્રો લખાવી નાંખ્યા છે.” જૂઠ્ઠા અમરચંદે સવારે ડુલકુંવરને હિંમત આપી.

“અને તમે મારાં મ્હોટાં બહેન તરીકે રહો એવી મારી વિનંતિ છે,” મધુરીએ મધુર દફફો કર્યો.

“પિતાજી ! આપ મારા ધર્મના પિતા છો. આ અનળપ્રયા દેશમાં આપે એક અનળણી અબળાને જે સહાય આપી છે તે માટે પ્રભુ આપનું કદ્દમાલ્ય કરશે.” રાત્રે રડતી ડુલકુંવર આજે અમરચંદને હિંમતવાન બન્યાં.

ડુલકુંવરની સર્વ હકીકત જાણ્યા પછી અમરચંદ શેઠે સુવર્ણપુરી પત્ર લખી ડુલકુંવરના સર્વ ખર્ચર આપણા સૂચ્યું.

“હું આજે જ આ બધા ખર્ચર સુવર્ણપુરી આપું છું.”

“નહિ જી—જ્યાં સુધી મારા પતિનો પત્તો લાગ્યો નથી ત્યાં સુધી ત્યાં કંઈ પણ ખર્ચર આપવા નહાગા છે. મારી ઇચ્છા છે કે એમની ભાજ લાગે તેટલો વખત અહીં જ રહેવું.”

“ધન્યભાગ્ય બહેન ! મારી મધુરીની મોટી બહેન તરીકે રહે. આ ધર તારું જ છે.” મોતીમાએ વાતસલ્યભાવ બતાવ્યો.

“પિતાજી ! આપ હવે કૃપા કરી મને આજને આજ એક રેંડીઓ લાવી આપો. હું ઇશ્વરભજન કરીશ અને સાથે સાથે રેંડીઓ કાંતીશ.”

ડુલકુંવરની ઇચ્છા મુજબ અમરચંદે તુરત એક રેંડીઓ મંગાવી આપ્યો. પોતાના પછેડાને છોડેથી છોડેલ પાશર પુણીથી કુલકુંવરે કાંતવાનું શરૂ કર્યું. ડુલકુંવરનું કાંતેલું સુતર જોઈ અમરચંદને બહુ સતોષ થયો, અને પોતે આ સુતરનો હિપયોગ કરશે એવી માગણી કરી પિતા ને પુત્રી વચ્ચે હવે એવી ગોઠવણ થઈ કે જોટલું રૂ ડુલકુંવર કાંતે તેથી બમણું રૂ અમરચંદે આપવું. આમ ક્રમેક્રમે ડુલકુંવર રૂ મેળવી પોતાનું કામ વધારતી જ ગઈ. હવે ડુલકુંવરની તપશ્ચર્યાની અસર મધુરીને લાગી. તેણે પણ રેંડીઆનું પૂજન આદર્યું. મધુરીએ પણ કાંતેલું સુતરથી બમણું રૂ મેળવવું શરૂ કર્યું. હવે ડુલકુંવર અને મધુરી બન્ને મળી સારું રૂ એકઠું કરી શકી. આસ્તે આસ્તે પારોલણો

ફક્તીનિંદા છોડી અમરચંદને ડેલે એકડી થવા મંડી. થોડા વખતમાં એક મોડું કાંતવાનું ખાતું હોય તેમ પુલકુંવરની સરદારી નીચે રેંટીઆ-શરૂ થયા. પાશેર પુણીથી શરૂ થયેલું આ રેંટીઆખાતું હવે રૂના મંજથી ભરાવા લાગ્યું. અમરચંદે બમણું રૂ આપવાની પ્રથા ચાલુ રાખવાથી પુલકુંવરને કાર્ય કરવાની અમ્મી સવડ મળી ગઇ. તેણે મેઘબંદરની બીખારણોને એકડી કરી સમજાવી રેંટીએ બેસાડી. અંત્યજ વર્ગની બહેનોએ પણ પુલકુંવરની ઉદારતાનો લાભ લીધો.

કતિલું સુતર વણાવી ખાદી બનાવવાનું કામ અમરચંદ શેઠે પુલકુંવરની દેખરેખ નીચે શરૂ કરાવ્યું. ઝીણામાં ઝીણું સુતર કાંતી, તેના વેળાં વણાવી તેને વિવિધ રંગોથી રંગાવી, તેમાં કલાપૂર્ણ છુટડીઓ ભરાવી મેઘબંદરની બજારમાં પુલકુંવરના ખાતાનાં વઘોના નમૂના અમરચંદે મૂક્યા. મેઘબંદરની ગરીબી હવે ધીમે ધીમે નાસતી દેખાઇ.

મેઘબંદરનરેશ જનકરાયને કાને આ વાત જતાં વાર લાગી નહિ. મેઘબંદરની બીખારણો રેંટીઓ ફેરવી પોતાનું શુજરાન ચલાવે છે, મેઘબંદરની અંત્યજવર્ગની બહેનોએ કાંતવાનું તથા વણવાનું કામ શરૂ કરી દીધું છે, શહેરના કારીગરો સારી કલામય કારીગરીને પુનર્જીવન આપી રહ્યા છે, ગામમાંથી ગરીબી ઝોઘી થતી જાય છે અને લોકો સંતોષી જીવન ગાળતાં શીખ્યા છે એ સર્વે ખચર મળતાં જનકરાયે અમરચંદને અભિનંદન આપવા માટે તોડાવ્યા.

પુલકુંવરને હાથે કંતાયેલ ખારીકમાં ખારીક સુતરની ખાદી રંગાવી, તેમાં જરીની છુટડીઓ ભરાવી એક કસુબલ ચુંદડી રાજકુંભારી નલિની માટે અમરચંદ ભેટ તરીકે લઇ આવ્યા. જનકરાય બહુ પ્રસન્ન થયો. આવી સુંદર દેશી ચુંદડી પોતાના નગરમાં બને છે એ જોઇ આ પ્રજાપ્રિય રાજાને આનંદ થયો.

“અમરચંદ શેઠ ! તમે મેઘબંદરની જૂની કારીગરી પાછી જીવતી કરી રાજ્યની પરમ સેવા બજાવી છે.”

“બાપુ ! આ બધો મજા મારી ધર્મની પુત્રી પુલકુંવરને છે.”

“હા. મેં એનું નામ મેઘમંદરમાં સર્વત્ર સાંભળ્યું છે. મેઘમંદરના ગરીબોની એ દેવી છે. જ્યારે જ્યારે હું રાત્રિના નમરચર્યા જોવા નીકળું છું ત્યારે ધેરધેર પુલકુંવરનું નામ લોકોને મોટે મેં સાંભળ્યું છે. હજારો ગરીબો એને આશિર્વાદ આપે છે. એ કોણ છે, વાડ ?”

અમરચંદે પુલકુંવરની કહાણી દૂકમાં કહી સંભળાવી. રાજાએ કુલકુંવરને મળવા ઇતેજરી બતાવી.

“નહિની પણ એ બહેનને જોવા આતુર છે, અને એની પાસેથી આવું સુંદર કાંતતાં શીખવા માગે છે. હમણાં એ આવી શકશે ?” અમરચંદ સામે જનકરાયે આતુરતાભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી.

“હા, હા.”

તુરંતજ એ સ્વાર સાથે પાંચખી અમરચંદ શેઠને ધેર ગમ્મ અને પૂરતા માનસહિત કુલકુંવરને રાજમહેલમાં લાવવાનો રાજાજનો હુકમ અમલમાં મૂકાયો.

સાદાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલી પુલકુંવર રાજમહેલમાં આવી પહોંચી. રાજાજને નમસ્કાર કરી તેણે પોતાનું આસન લીધું.

“બહેન ! તમે રાજપત્ની અનુપમ સેવા બજાવી છે. લીખારીઓના ત્રાસ દૂર કરવા રાજમહાયદો સત્તાથી કંઈ કરે તેના કરતાં એ વિષયમાં તમે જે કામ કર્યું છે તે જોઈ હું ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું.

“મહારાજ ! આ બાબતમાં બધું માન મહારાજા ધર્મના પિતાને ધટે છે. મેં તો રેડીઓ એ સ્ત્રીજીવનમાં ધર્મરૂપે રહે, તો ગૃહને આંગણે સિંધવતું જીવન ગુમરી ગરીબ બહેનો પોતાનું પોષણ કરી શકે, એ જ વિચારે આ કાર્ય આદર્યું છે. જો પિતાજીની ઉદાર મદદ ન હોત તો હું કંઈપણ કરી ન શકત.”

“તમારી વ્યવસ્થાસક્તિ માટે તમે ધન્યવાદને પાત્ર છો. તમે મેઘમંદરની જૂની કારીગરી પાછી સજીવન કરી છે. આ રાજ્યનું તમે રત્ન છો.”

જનકરાયની કૃપા પુલકુંવર ઉપર ઉતરી. ‘કાં રામ ધણી કાં ગામ ધણી’ એ ન્યાયે કુલકુંવરની બહારે પ્રભુ ધાયો. રાણીવાસમાં પણ કુલ-

કુંવરને બહુ સન્માન મળ્યું. જે વર્ગ રાતદિવસ ઝોઝલમાં જ રહે છે તેના જીવનમાં રેંટીઓ આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે, એ વિચારે રાજસાહેબે રાજકુટુંબમાં—આપાતોમાં રેંટીઆ દાખલ કર્યા. રાજકુમારી નિબિની કુલકુંવરની શિષ્યા બની.

હવે રાજ્યની મહત્તી હાથકંતામણી ને હાથવણાટમાં નવી નવી કારીગરી શરૂ થઇ. થોડા વખતમાં દૂરદૂરના દેશોમાં મેથબંદરનું નામ મોખરે ચડ્યું. આખા મેથબંદરમાં રેંટીઆના કણુ પ્રિય સંગીતના રજુકાર ગાજી રહ્યા. રાજમહેલમાં કે ગરીબની ઝુંપડીમાં, દેવમંદિરમાં કે અંત્યજન્મવર્ગના નિવાસસ્થાનમાં કુલકુંવરનું નામ ધરગથ્થુ થઇ પડ્યું.

આજે જનકરાયની પચાસમા વર્ષની જયંતિ છે. આખો દરબાર મેથબંદરમાં કંતાયેલ અને રંગાયેલ વિવિધકલાઅંકિત વસ્ત્રોમાં શોભી રહ્યો હતો. રાજસાહેબે પ્રજાને અનેક પ્રકારની બક્ષિસો આપી. અમરચંદને ‘ગરીબના બેલી’ નો અર્થપૂર્ણ ખેતાય આપ્યો. રૂના વાવેતરમાંથી રાજભાઈ માફ કરી પ્રજાને અપૂર્વ સંતોષ આપ્યો.

દરબાર બરખાસ્ત કરી રાજમહેલમાં આવતાંવાર રાજાજીએ કુલકુંવરને તેડાવી.

“કુલકુંવર ! ત્હેં મારી પ્રજાને સ્વાશ્રયના પાઠ શીખવ્યા છે. રાજ્યની આબાદીમાં તારો મુખ્ય હિસ્સો છે. માટે માગી લે, આજે તું જે માગે તે આપવા હું તૈયાર છું.”

“રાજાજી ! આપ દેવમૂર્તિ છો. મેં તો માત્ર મનુષ્યજાત તરફની મારી ફરજ બજાવી છે, તેના બદલો લેવાની મારી કંઈપણ ઇચ્છા નથી.”

“નહિ નહિ, કુલકુંવર ! તું જે માગીશ તે હું આપવા તૈયાર છું. આ બદલો નહિ પણ બક્ષિસ છે.” રાજાજીનો અત્યંત આગ્રહ જોઈ કુલકુંવરે તકનો ઉપયોગ સાધ્યો.

“મારે બક્ષિસમાં બીજું શું જોઈએ ? માત્ર રાજસેવા. જે આપ ખરેખર કંઈ આપવા ઇચ્છતા હો તો જેટલી સચા રાજ્યમાં આપની છે તેટલી સચા અને મજા, જે દ્વારા હું પ્રજાની સેવા કરી શકું.”

“ કબૂલ છે બેટા કુલ ! તું મ્હારી બીજી નહિની છે. આ રાજ્ય તારું છે. તું ચાહે તે કરી શકીશ.” રાજાજીએ ઉત્સાહપૂર્વક પોતાનું વચન પાળ્યું.

૫

જે બંદરે દેશપરદેશના વહાણો ઉતરતાં તે સ્થળે પુલકુંવરે ખાસ બંગલો બંધાવી જકાતખાતું પોતાના હાથમાં લીધું. રાજ્ય કેમ આગાહ બને, પ્રજા પરદેશી માલના બોગમાંથી કેમ મુક્ત થાય એ વિષયમાં તહેજે હિપયોગી સુધારા કર્યા. જનકરાય તો પુલકુંવરની રાજકીય પ્રકરણમાં રાજવંશીને છાજે તેવી શુદ્ધિ જોઇ તાબુબ થયો. ધીમે ધીમે ન્યાયખાતામાં પુલકુંવરે રાજાજીને મદદ કરવાનું માથે લીધું. પ્રજાને કુલકુંવરની ન્યાય તોળવાની શક્તિથી બહુ સંતોષ થયો. રાજાને પાટવીકુમાર જે દરજ્જે બોગવે તે દરજ્જે કુલકુંવર રાજાને જમણો હાથ ચઢી પડી. રાજ્યવસ્થામાં પણ તે રેડીઆને બૂલી નહિ. જે પાશેર પુણ્ડીમાંથી તેને આ પાદશાહી પ્રાપ્ત થઇ હતી તે પુણ્ડીની પૂજા તેણે નિશ્ચયિત ચાલુ રાખી હતી.

સુધાકર ગુપ્ત થયાને પૂરાં પાંચ વર્ષ થયાં. હવે પાદશાહી બોગવતી પુલકુંવરને સ્વામીની ચાદ હરપણે આવવા લાગી. હવે તે ગમે ત્યાંથી જલદી આ તરફ આવશે જ એવી તેની ગણતરી હતી. હમણાં હમણાં તે ખાસ કરી બંગલાની બારીએ બેસી નિત્ય નવીન આવનાર મુસાફરોને બારીકાઇથી નીરખતી હતી.

આજે જવાબંદરથી મોટી સંખ્યામાં વહાણો આવ્યાં છે એવી ખબર મળતાં તે આતુરતાથી મુસાફરો પર નજર રાખતી બેઠી હતી.

“ હા, એ જ ! ” તેનાથી એકદમ બોલાઇ ગયું. પાંચ પાંચ વર્ષ થયાં છતાં એજ પોતાનો પ્રિયતમ છે તે આ ચતુર નારી પારખી ગઇ. તેની આંખોમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં. માણસને બોલાવી તેને ખાનગી કુકમ આપ્યો.

જેટલા મુસાફરો આવતા તેને જકાતખાતા તરફથી અગાઉ બહુ કનડગત થતી, પણ જ્યારથી પુલકુંવરે એ ખાતું હાથમાં લીધું ત્યારથી

મુસાફરોની પ્રમાણિકતા પર વિશ્વાસ રાખવાની પ્રણાલી શરૂ થઇ હતી. સર્વ મુસાફરોમાંથી સુધાકરને બંદરકાંડાના અધિકારીએ ખાસ રોક્યો.

“કેમ, બાઇસાહેબ ! હેરાન કરવો હોય તો અગાઉથી કહેજો. પણ લાંબી મુસાફરીથી થાકી ગયો છું માટે જલદી નિકાલ થાય તેમ કરજો. તમારે જોઇએ તો.....”

“શેઠ ! આપના વહાણમાં ઘણો સામાન છે એટલે અમારા ‘બા’ પાસે ખાસ પરવાનગી મેળવવી પડશે.”

“જેવો હુકમ, હુકમને કંઈ ના પડશે ?”

“શેઠ ! આજે તમે અમારા મહેમાન હો. તમારે માટે સર્વ બંદોબસ્ત અમે કરીશું,” પુલકુંવરના ખાનગી માણસે શેઠને આમત્રણ આપ્યું.

જકાતખાતાના અધિકારીને કહી તે માણસ સુધાકરને બંગલા ઉપર લઇ ગયો. દાખલ થતાં દાસદાસીઓએ સુધાકરનું પ્રેમપૂર્ણ સ્વાગત કર્યું. સુધાકરની દાક્ષત અસારે બહુ કફેડી હતી. પોતાની પત્નીનું શું થયું હશે ? જો આ ઉપાધિમાંથી જલદી નિકાલ થાય તો ગામમાં જઈ તપાસ કરવા તે ઈતેજાર હતો. અત્રે તેનું એક વાત ઉપર ખાસ ધ્યાન ખેંચાયું. પાંચ વર્ષ ઉપર જ્યારે તે અહીં આવ્યો હતો ત્યારે રાજનું રાજ્ય હતું, આજે આ ‘બા’ કોણ ?

બારીક તપાસ કરાવ્યા પછી પુલકુંવરની ખાત્રી થઇ કે આ જ પોતાનો પતિ છે. તેણે પુરત સ્વાર મોકલી અમરચંદને તેડાવ્યો અને પોતાની જે હકીકત આજસુધી ખાનગી રાખી હતી તે કહી સંભળાવી.

સુધાકર અહીં જમ્યો, પણ આ જમાડનાર કોણ છે તે તેનાથી ન સમજાયું. ફરી ફરીને આ ‘બા’ કોણ છે તેના જ વિચારો તેને આવ્યા ક્યાં તે વધારે કંઈ જાણી શક્યો નહિ, પણ તેની ખાત્રી થઈ ગઇ કે આ રાજ્યની લગામ આ ‘બા’ ના હાથમાં જ છે. તે જમીને ઉઠે એ દરમ્યાન તેના સામાનના એક કોથળામાં પુલકુંવરે ચાર જરીનાં સેલાં પોતાના માણસોદ્ધારા યુક્તિથી નખાવી દીધાં.

સુધાકર જમી પરવારી જકાતખાતાના અધિકારી પાસે ફરીથી ગયો :

“ભુજો શેઠ! તમે પ્રમાણિકપણે તમારા માલની વિમતો આપશો તો ‘બા’ એ તમને જવા દેવાની મને પરવાનગી આપી છે.” અમલદારે ‘બા’ નો હુકમ સંભળાવ્યો.

સુધાકરે સર્વ વિગતવાર લખાવ્યું તેટલામાં બંગલાનો એક સિપાઈ ત્યાં આવ્યો.

“શેઠસાહેબ! તમે અમારા બંગલામાંથી ચોરી કરી છે.”

“બા તમારો સિપાઈ દીવાનો લાગે છે. શું હું ચોર?”

“હા, હા, તમે જ ચોર છો. દેખાડો તમારો સામાન?”

વાત જરા વધી. મામસો ગુંચવાયો. સામાન ચૂંચાયો અને શેઠના કાચળામાંથી ચાર સેલા પકડાયા. સુધાકર આભો બની ગયો. આ બધા ક્યાંથી? તેને તુરત પકડવામાં આવ્યો. જ્યાં સુધી કોઈ જમીન ન પડે અને ‘બા’ પાસે ઇન્સાફ ન થાય ત્યાં સુધી કોટડીમાં રહેવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું.

અમરચંદ કુલકુંવરની બધી બાજીનો ભાગીદાર બન્યો. સુધાકરની સ્થિતિ જોઇ તે વૃદ્ધ પુરૂષ હસ્યો. કેવો મૂર્ખ માણસ! આવી સુલક્ષણા પત્નીની પરીક્ષા કરવા પાંચ વર્ષ સુધી જવામાં રહ્યો!

“હ્યો, અમરચંદ શેઠ! આપ આ શેઠને ઓળખો છો? એણે ‘બા’ ના બંગલામાંથી ચોરી કરી છે.”

હવે સિપાઈઓને એક બાજુ મોકલી અમરચંદે સુધાકર સાથે એકાંત સાધી.

“તમને અહીં કોઈ ઓળખે છે? અગાઉ કોઈ દિવસ અહીં આવ્યા હતા?”

બંધિવાન બનેલા સુધાકરે ઉંડો નિશ્વાસ નાંખ્યો. ધીમે સ્વરે તે બોલ્યો, “પાંચ વર્ષ પહેલાં હું અને મારી સ્ત્રી અહીં આવ્યાં હતા.”

“પછી?” અમરચંદે ગીટ માંડી.

“હું કમભાગી મારી સ્ત્રીને એકઠી છોડી જવા ગયો.”

“સ્ત્રી ક્યાં ગઇ.”

“મને કંઈ ખબર નથી—મેં તો મૂરખની માફક પીરસેલી શાળી દેલી.”

“ અરે ! તમારી પત્ની ક્યાં ગઇ તેની તમને ખબર નથી ? કંઇ કાગળપત્ર ? ”

“ કંઇ નહિ. એ મરી ગઇ કે જીવતી છે તેની પણ મને ખબર નથી. તેના દુઃખનો નામક હું જ છું.”

“ તમારો આ ગુન્હો તો ઈશ્વરની નજરમાં ખરે મોટો છે. તમે કાયદામાં આવો કે ન આવો છતાં આ બાબતનો ખુલાસો કરવા તમને અમારાં ન્યાયપૂર્તિ ‘બા’ પાસે ઉભા કરવા પડશે. ” અમરચંદે દમામ નો ડોળ કર્યો.

“ એ તમારાં ‘બા’ કાણુ છે ? ”

“ આ રાજ્યનાં અરધાઅરધ માલિક છે.”

આ પછી એ સિપાઇઓ સાથે આ કેદીને કુલકુંવરને બંગલે લઇ જવામાં આવ્યો. પોતાના પતિનું વધારે વાર સંકેત પણ અપમાન થાય એ આ સદગુણી સ્વામાને અસહ્ય લાગ્યું. પણ નાટક ભજવતો તો પૂરેપૂરો ભજવવો એવી અમરચંદે તેને સલાહ આપી.

કુલકુંવર પાસે કેદી ખડો થયો. ચોરીનો માલમુદો રજુ થયો.

કેદી તો ભાન થઇયો. કુલકુંવરને જોતાં પોતાની યુવાન પત્નીનું મોહક મુખનું સુધાકરને યાદ આવ્યું. તે નિરખી નિરખીને તેને જોવા લાગ્યો. આ દિલની થંકા કોની પાસે રજુ કરાય ? એ પોતે જોટો પડે તો રાજ્યનો ગુન્હેગાર બને, તેથી તે ચૂપ રહ્યો.

વધુ તપાસ માટે હમણાં આ ખટલો મુદતરી રહ્યો. સિપાઇઓ સુધાકરને લઇ ગયા. ફરી અમરચંદ હસ્યો.

“ શેઠ ! તમારો જમીન પડે એવું આ ગામમાં કોઇ નથી ? ”

“ મારી બી સિવાય બીજું અહીં કોઇ નહોતું.” આમ કહી તેણે પોતાની બધી હકીકત અમરચંદ આગળ પેટ ખોલીને કહી બોલતાં બોલતાં તે જાળજો શરૂ કર્યો.

“ ઉભા રહો ! ગભરાઓ નહિ, ” ધીરજ આપતો અમરચંદ ઉપર ગયો,

થોડીવારમાં એ જ જાડો ધાધરો અને એ જ ધગિયો પછેડો ઝોઢી ફુલકુંવર અમરચંદ સાથે કેદી પાસે આવી ઉભી રહી.

“આ કોણ ?” અમરચંદે કેદીને પ્રશ્ન કર્યો.

“એ જ મહારી ફુલ !” હર્ષાતુર હૃદયે સુધાકર બોલી ઉઠ્યો.

“અરે એ તો અગદારા રાજ્યના ધણી છે,” અમરચંદે કટાક્ષમાં હસ્યો.

“હું નહિ પણ એમણે આ પછેડાને છેડે બાંધેલી પાશીર પુણી આ રાજ્યની ધણી છે.” ફુલકુંવર પણ બોલતી બોલતી હસી.

“ત્યારે તમે જામીન પડી આમને છોડાવશો કે ?” વૃદ્ધ અમરચંદે રસિયો બન્યો.

સુધાકર સમજી ગયો કે ન્યાયાસનપર બિરાજેલ “આ” તે જ ફુલકુંવર, અને પોતે તેનો રાજ્યકેદી !

તુરત જ સિંપાઇએને ત્યાંથી ચાલી જવા હુકમ થયો. સુધાકર છૂટો થયો.

“સુધાકર શેઠ ! આ પાશીર પુણીમાંથી પાદશાહી જોઈ ?” અમરચંદે પ્રશ્ન કર્યો.

“એ જોઈએ અને આખું જગત પણ જોશે કે પાશીર પુણી શું કરી શકે છે.”

તુરત જ જનકરાયને ત્યાં સુધાકર, અમરચંદ અને ફુલકુંવર આવી પહોંચ્યાં. ફુલકુંવર તથા સુધાકરની હકીકત આખા મેધમંદરમાં ઘેર ઘેર પહોંચી ગઈ. પાશીર પુણીમાંથી પાદશાહી એ આજે મેધમંદરમાં ધરધરનો વિષય થઈ પડ્યો.

× × × × ×
જોઈએ છે તૂતનં યુગમાં પાશીર પુણીની પૂબરણી—ફુલકુંવર જોવી બહેનો !

ગોકુળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુર.

યુગધર્મ

આવૃત્તિ તંત્રી:

વર્તમાન તંત્રી:

ઈન્ડુલાલ ક. યાજ્ઞિક

ડૉ. સુમન્તા મહેતા

રાજનીતિ અને અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ અને સમાજશાસ્ત્ર, ધર્મ
શાસ્ત્ર અને કેળવણી, સંસ્કૃતિ અને જીવનચરિત્ર વગેરે અનેક વિષયો
અર્થાત્

યુજ્જરાતી ભાષાનું પ્રથમ પત્રિકાનું

રાષ્ટ્રીય માસિક

માર્ગ નીચે અને પ્રવાસીની હમનું

દર પૂર્ણિમાએ

જાહેર થાય છે.

દેશપરદેશના ઇતિહાસો, મહાન પુરુષોના જીવનચરિત્રો, સામ્રાજ્ય
રાજનીતિ, પુસ્તકપરિચય, જ્ઞાનગોચરી, ગ્રંથ વગેરે આ માસિક
નિર્મિત આગે છે. તે જિજ્ઞાસુ જુદા જુદા વિષયો પર જ્ઞાનપૂર્ણ,
ઔદ અને વિચારપ્રેરક લેખો દર માસે પ્રકટ થાય છે. ઉચ્ચતા લેખકો
અને સંગીન વિચારકોને આતિ ઉપયોગી

કાઉન આઉટ, એક કામળ, દર માસે પૃષ્ઠ ૧૦ થી
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૦-૦, પરદેશના રૂ. ૭-૮-૦

નવું વરસ આસો માસથી શરૂ થાય છે.

નમૂનાના અંક માટે ચાર આનાની ટિકિટો બીડો અને
આકલ તરીકે નામ નોંધાવો.

યુગધર્મ કુચલિય, લાદ પાસે, અમદાવાદ

